

آداب استغفار و دعا

حجت الاسلام والمسلمین سیدحسین حسینی قمی*

اشاره

آیات و روایات بسیاری درباره استغفار و پذیرش توبه انسان‌ها وجود دارد که محتوای این آیات و روایات، به انسان امیدواری می‌دهد و او را از ناامیدی از درگاه خداوند نهی می‌کند. در این مجال به بیان برخی از روایات درباره حقیقت استغفار و توبه، آداب آن و نیز آداب دعا می‌پردازیم.

حقیقت استغفار و شرایط آن

اگر چه خواندن نماز و دعای توبه و انجام دادن غسل آن خوب است، اما شرط پذیرش توبه و استغفار نیست. شرط توبه و استغفار، پشیمانی است؛ چنانکه در حدیثی از امام صادق علیه السلام آمده است: «مَا مِنْ عَبْدٍ أَذُنَبَ ذَنْبًا فَتَنِمَ عَلَيْهِ إِلَّا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ قَبْلَ أَنْ يَسْتَغْفِرَ»^۱ خداوند [انسان گنهکار

* نخبه تبلیغی حوزه علمیه قم.

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۲، ص ۴۲۷.

پشیمان را] می‌بخشد، پیش از آنکه طلب بخشش کند». بنا بر این حدیث شریف، همین که انسان پشیمان شود، خداوند او را می‌آمرزد؛ حتی قبل از اینکه استغفار کند.

توبه سه گروه پذیرفته نمی‌شود

امام موسی بن جعفر علیه السلام در حدیثی^۱ سه گروه از افراد را نام برده است که خداوند استغفار و توبه آنان را نمی‌پذیرد:

گروه اول: کسانی که بعد از توبه، باز هم به خداوند بدگمان هستند و از رحمت خدا نا امیدند: «وَاللَّهِ تَعَالَى لَا يُعَذِّبُ عَبْدًا بَعْدَ التَّوْبَةِ وَالِاسْتِغْفَارِ إِلَّا بِسُوءِ ظَنِّهِ وَتَقْصِيرِهِ فِي رَجَائِهِ لِلَّهِ: [کسی که] سوء ظن به خدا [داشته باشد] و [از رحمت خدا نا امید [باشد]]. کسی که از گناه توبه کند، اما باز هم فکر کند که شاید خدا مرا نیامرزد.

گروه دوم: انسان‌هایی که بد اخلاق هستند: «سُوءِ خُلُقِهِ: [و به سبب] بد اخلاقی اش». زیرا اگر انسان بد اخلاق، ریشه‌های بد اخلاقی را در وجودش نابود نکند، توبه و استغفارش حقیقی نیست؛ با توجه به این که پشیمانی از انجام گناه، شرط توبه و استغفار واقعی است. وقتی انسان بد اخلاق استغفار می‌کند و هم‌چنان به بد اخلاقی خود ادامه می‌دهد؛ معلوم می‌شود از بد اخلاقی خود پشیمان نشده و ریشه‌های بد اخلاقی در وجودش هم‌چنان پا برجاست. انسان بد دل، بد زبان و

۱. محمد باقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۶، ص ۲۸: «وَاللَّهِ مَا أُعْطِيَ مُؤْمِنٌ قَطُّ حَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِلَّا بِحَسَنِ ظَنِّهِ بِاللَّهِ عَزَّوَجَلَّ وَرَجَائِهِ لَهُ وَحَسَنِ خُلُقِهِ وَالْكَفِّ عَنِ اغْتِيَابِ الْمُؤْمِنِينَ وَاللَّهُ تَعَالَى لَا يُعَذِّبُ عَبْدًا بَعْدَ التَّوْبَةِ وَالِاسْتِغْفَارِ إِلَّا بِسُوءِ ظَنِّهِ وَتَقْصِيرِهِ فِي رَجَائِهِ لِلَّهِ عَزَّوَجَلَّ وَ سُوءِ خُلُقِهِ وَ اغْتِيَابِهِ الْمُؤْمِنِينَ».

حسود که به همه سوءظن دارد تا زمانی که ریشه بد دلی، بدزبانی، حسادت، کینه و سوءظن را در وجودش نابود نکند، مورد بخشش خداوند قرار نمی‌گیرد؛ زیرا دوباره به آنها مبتلا خواهد شد.

تکبر، ریشه گناهان بسیاری است. چنانکه قرآن تکبر را علت سجده نکردن شیطان به آدم و نافرمانی‌اش از امر الهی و خروج از بهشت معرفی کرده است. وقتی فرد بد اخلاق، ریشه‌های بد خلقی را از وجودش ریشه‌کن نکند؛ یعنی هنوز می‌خواهد متکبر و بد دل باشد، هنوز حسود و بدزبان است و تا زمانی که این صفات و رذایل اخلاقی ریشه‌کن نشود، توبه و استغفارش بی‌فایده است؛ زیرا اگر چه فرد بد اخلاق به ظاهر توبه و استغفار می‌کند، اما دوباره همین رذایل در رفتار و گفتارش متجلی می‌شود.

گروه سوم: کسانی که غیبت می‌کنند: «وَاعْتَبِرْ بِهَ الْمُؤْمِنِينَ: [و به علت] غیبت کردن از مؤمنان». انسانی که توبه و استغفار می‌کند، اما دوباره مرتکب گناه غیبت می‌شود، در واقع توبه و استغفار و تمام حسناتش را به یک غیبت از بین می‌برد.

عطر استغفار

امیرمؤمنان علیه السلام درباره استغفار و توبه می‌فرماید: «تَعَطَّرُوا بِالْاِسْتِغْفَارِ لَا تَفْضَحْكُمْ رَوَائِحُ الذُّنُوبِ»^۱ با آمرزش خواهی و استغفار خود را معطر کنید تا بوی گناهان شما را رسوا نکند».

۱. محمدباقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۶، ص ۲۲؛ محمد بن حسن طوسی؛ الأمالی؛

عبادات حافظ توبه و استغفار

عبادت و بندگی خدا، می تواند عامل حفظ توبه و استغفار شود. فردی به امام جواد علیه السلام نامه نوشت و عرض کرد: «عَلَّمَنِي شَيْئًا إِذَا أَنَا قُلْتُهُ كُنْتُ مَعَكُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ: چیزی را به من یاد دهید که با انجامش، در دنیا و آخرت با شما باشم». حضرت در پاسخ نوشت: «أَكْثِرْ مِنْ تِلَاوَةِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ وَرَطَّبَ شَفَتَيْكَ بِالِاسْتِغْفَارِ: ۱» سوره (انا انزلناه) را زیاد تلاوت کن و لبانت را به استغفار تر کن». انس با قرآن، سبب حفظ انسان از گناه می شود. انسان مأنوس با قرآن نه بدزبانی می کند و نه مرتکب گناه زشت غیبت می شود.

در روایت دیگری، شخصی از امام هادی علیه السلام می پرسد چند بار سوره قدر را بخوانم؟ امام علیه السلام می فرماید: روزی ۱۰۰ بار بخوان. ۲ در حالات مرحوم آیت الله غروی اصفهانی آمده است که ایشان دائم الذکر بوده اند. روزی یکی از شاگردانش از ایشان سؤال می کند چه می گویند که تمام نمی شود؟ در جواب فرموده بود: «خوب است آدم روزی ۱۰۰۰ مرتبه سوره قدر را بخواند». اگر چه خواندن روزی ۱۰۰۰ مرتبه سوره قدر، زمینه و مقدمات، لازم دارد و اگر کسی بدون این مقدمات، به انجام این کار مشغول شود، به زودی از آن خسته شده و آن را رها خواهد کرد.

۱. محمد بن علی صدوق؛ ثواب الأعمال و عقاب الأعمال؛ ص ۱۶۵: «عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَهْلٍ قَالَ: كَتَبْتُ إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام عَلَّمَنِي شَيْئًا إِذَا أَنَا قُلْتُهُ كُنْتُ مَعَكُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ قَالَ فَكَتَبَ بِحِطِّ أَعْرَفُهُ أَكْثَرَ مِنْ تِلَاوَةِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ وَرَطَّبَ شَفَتَيْكَ بِالِاسْتِغْفَارِ».

۲. محمدباقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۹۲، ص ۳۲۸؛ محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۵، ص ۳۱۶.

اقبال و ادبار دل

امیر مؤمنان علیه السلام می فرماید: «إِنَّ لِلْقُلُوبِ إِقْبَالَ وَ إِدْبَارًا فَإِذَا أَقْبَلَتْ فَتَنْفَلُوا وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَعَلَيْكُمْ بِالْفَرِيضَةِ»^۱ برای دلها روی کرد و پشت کردی هست. اگر دل نشاطی داشت آن را به انجام مستحبات وادارید و اگر آمادگی نداشت به انجام واجبات اکتفا کنید؛ یعنی اگر انسان حال عبادت دارد، مستحبات را هم انجام دهد. دعا خواندن، نماز مستحبی خواندن و حتی شرکت در مجلس امام حسین علیه السلام باید همراه با نشاط باشد. چنانکه امام صادق علیه السلام فرموده است: «دَعِ الطَّوْفَ وَ أَنْتَ تَشْتَهِيهِ»^۲ تا تشنه طواف هستی، از طواف فاصله بگیر؛ یعنی انسان نباید آنقدر طواف کند که از آن خسته شود. برخی افراد، تا آن اندازه در طواف کردن زیاده روی می کنند که در حین طواف بسیار خسته هستند، حتی گاهی خوابشان می آید. حس و حال ندارند، اما هم چنان طواف می کنند. چنین طوافی هیچ حس لذتی به آدمی نمی دهد.

نشاط در عبادت

فردی خدمت امام صادق علیه السلام رسید و عرض کرد: «چرا از نماز شب لذت نمی بریم؟! چرا هیچ وقت در نماز شب نشاط نداریم؟». امام علیه السلام فرمود: «إِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ الْكَذِبَةَ فَيُحْرَمُ بِهَا صَلَاةَ اللَّيْلِ فَإِذَا حُرِمَ صَلَاةَ اللَّيْلِ حُرِمَ بِهَا الرَّزْقُ»^۳ مرد دروغ می گوید، پس به خاطر آن دروغگویی از نماز

-
۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۳، ص ۴۵۴؛ محمد بن حسین الشریف الرضی؛ نهج البلاغه؛ تصحیح صبحی صالح؛ حکمت [۳۱۸] ۳۱۲، ص ۵۳۰.
 ۲. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۸، ص ۶۳۰.
 ۳. محمد بن حسن حر عاملی؛ وسائل الشیعة؛ ج ۸، ص ۱۶۰؛ محمد بن علی صدوق؛ علل الشرائع؛ ج ۲، ص ۳۶۲.

شب محروم می‌شود. هنگامی که از نماز شب محروم شد، به خاطر ترک آن از روزی هم محروم می‌شود». آزادی زبان به گونه‌ای که انسان هر چه دلش خواست بر آن جاری کند، نشاط و حال خوشی برای نماز شب باقی نمی‌گذارد. از طرفی زیاد شدن گناهان زبان، سبب از بین رفتن حس و حال عبادت در وجود انسان، قضا شدن نماز صبح و یا بیدار شدن به سختی و خواندن نماز با کسلی و بی‌حالی می‌شود. هر چه مراقبت انسان در پرهیز از ارتکاب گناه بیشتر باشد، حس و حال و نشاط در عبادت نیز بیشتر می‌شود.

نماز توبه

اگر چه پذیرش استغفار و توبه از جانب پروردگار، قید خاصی ندارد، اما در برخی روایات به نماز توبه اشاره شده است که موجب کمال توبه خواهد بود. امام صادق علیه السلام فرموده است: «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ مَنْ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ يَتْرَأُ فِي كُلِّ رَكَعَةٍ بِقُلِّ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ خَمْسِينَ مَرَّةً لَمْ يَنْفِتِلْ وَبَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ذَنْبٌ إِلَّا غَفَرَلَهُ»^۱ هر کس چهار رکعت نماز بگذارد و در هر رکعت، ۵۰ بار سوره توحید را بخواند، روی از قبله بر نمی‌گرداند، مگر آنکه هر گناهی که میان او و خداوند است، بخشیده شود». اگر چه بنا بر این روایت، خداوند همه گناهان فرد را می‌بخشد، اما حفظ این پاکی و بخشش بسیار مهم است. از این رو باید از گناه و حتی زمینه‌های گناه به شدت پرهیز نمود؛ زیرا شیطان همیشه و در هر حال در کمین انسان است.

۱. محمد بن علی صدوق؛ ثواب الأعمال و عقاب الأعمال؛ ص ۴۰.

وسوسه شیطان

حضرت موسی کلیم علیه السلام چهل شب در میقات، مهمان ویژه خداوند بود.^۱ ابلیس ملعون به سراغ موسی علیه السلام رفت؛ زمانی که موسی علیه السلام مشغول راز و نیاز با پروردگارش بود. [در این میان] فرشته‌ای از فرشتگان به ابلیس گفت: وای بر تو! چه امیدی به او بسته‌ای؟ او در حال مناجات با خداوند خویش است. گفت: همان امیدی که به پدرش (آدم علیه السلام) داشتم، در حالی که پدرش در بهشت بود.^۲ برای رهایی از شر شیطان، باید زمینه‌های گناه را از بین برد. فضای مجازی، سایت‌ها و شبکه‌های اجتماعی، دوستان ناباب و هر آنچه را که ما را به سمت شیطان می‌کشاند، باید از خود دور کرد و بر خود مسلط شد.

زمینه‌های استجاب دعا

۱. دستگیری از نیازمندان

دستگیری از نیازمندان و برطرف کردن مشکلات آنها، یکی از زمینه‌های استجاب دعاست. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «مَنْ أَرَادَ أَنْ تُسْتَجَابَ دَعْوَتُهُ، وَأَنْ تُكْشَفَ كُرْبَتُهُ، فَلْيَمْرُجْ عَنْ مُعْسِرٍ»^۳ هر که می‌خواهد دعایش مستجاب شود و غمش برطرف شود، گرفتاری انسان گرفتاری

۱. اعراف: ۱۴۲: «وَأَعِذْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً».

۲. علی بن ابراهیم قمی؛ تفسیر القمی؛ ج ۱، ص ۲۴۲: «حَدَّثَنِي أَبِي عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ الْمُتَمَرِيِّ عَنْ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ جَاءَ إِبْلِيسَ لَعْنَهُ اللَّهُ إِلَى مُوسَى عليه السلام وَهُوَ يُتَاجَى رَبَّهُ، فَقَالَ لَهُ مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ وَيَلُكُ مَا تَرْجُو مِنْهُ - وَهُوَ عَلَى هَذِهِ الْحَالَةِ يُتَاجَى رَبَّهُ، فَقَالَ أَرْجُو مِنْهُ مَا رَجَوْتُ مِنْ أَبِيهِ آدَمَ وَهُوَ فِي الْجَنَّةِ».

۳. ابوالقاسم پاینده؛ نهج الفصاحة؛ ص ۷۵۹.

را بر طرف کند». امام صادق علیه السلام نیز فرموده است: «پدرم امام باقر علیه السلام وقتی حاجتی را از خدا طلب می کرد، ابتدا صدقه می داد و سپس دعا می کرد».^۱

همان گونه که رحم کردن به مردم، سبب نزول رحمت الهی بر انسان می شود؛ برطرف کردن نیاز دیگران و برآورده نمودن حاجاتشان، سبب می شود خداوند حاجات آدمی را برآورده کند. چنانکه در روایتی نیز آمده است: «در روز قیامت هر کس سر از قبر بر می دارد و می گوید: خدایا به من رحم کن. به او جواب می دهند: اگر در دنیا به دیگران رحم کردید، در قیامت رحمت من شامل حال شما می شود».^۲

اهمیت دستگیری از نیازمندان تا آنجاست که امیرمؤمنان علیه السلام در نهج البلاغه فرموده است: «مِنْ كَفَّارَاتِ الذُّنُوبِ الْعِظَامِ إِغَاثَةُ الْمَلْهُوفِ وَ التَّنْفِيسُ عَنِ الْمَكْرُوبِ»^۳ یکی از کفاره های گناهان بزرگ، رسیدن به فریاد دادخواهان و برطرف کردن غم اندوهگینان است».

۲. همراهی اهل خانه

یکی دیگر از عوامل استجاب دعا، دعا کردن همراه اهل خانه و به ویژه فرزندان خردسال است. امام صادق علیه السلام می فرماید: «پدرم امام باقر علیه السلام

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۴، ص ۳۲۰: «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ أَبِي إِذَا طَلَبَ الْحَاجَةَ طَلَبَهَا عِنْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ، فَإِذَا أَرَادَ ذَلِكَ قَدَّمَ شَيْئًا فَتَصَدَّقَ بِهِ، وَ سَمَّ شَيْئًا مِنْ طِيبٍ، وَ رَاحَ إِلَى الْمَسْجِدِ، وَ دَعَا فِي حَاجَتِهِ بِمَا شَاءَ اللَّهُ».

۲. محمد باقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۷، ص ۱۲۱: «إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَنَادِي كُلُّ مَنْ يَتَّقُونَ مِنْ قَبْرِهِ اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي فَيُجَابُونَ لِيَنَّ رَحْمَتَكُمْ فِي الدُّنْيَا لَتَرْحَمُونَهُ الْيَوْمَ».

۳. محمد بن حسین الشریف الرضی؛ نهج البلاغه؛ تصحیح صبحی صالح؛ حکمت ۲۴، ص ۴۷۲؛ محمد بن حسن حر عاملی؛ وسائل الشیعة؛ ج ۱۶، ص ۳۷۳.

وقتی غصه‌ای داشت و می‌خواست دعایی کند، زنان و کودکان را دور خودش جمع می‌کرد، سپس دعا می‌کرد و آنان آمین می‌گفتند.^۱ رسول خدا ﷺ نیز فرموده است: «دُعَاءُ أَطْفَالِ أُمَّتِي مُسْتَجَابٌ»^۲ دعای کودکان امت من، مستجاب است». پاک بودن قلب فرزندان خردسال و آلوده نشدن به گناه، استجاب دعا را حتمی می‌کند. از هیمن روست که یکی از علمای بزرگ می‌فرمود: «اولیای خدا بعد از ۶۰ سال به مقام خاص می‌رسند، اما بچه‌ها چون پاک و معصوم هستند، دعایشان در کودکی مانند دعای اولیاء الله مستجاب است».

۳. رعایت حق الناس

زیر دین دیگران بودن و حق دیگران را بر گردن داشتن، سبب می‌شود دعا به استجاب نرسد. چنانکه در روایت آمده است: «إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يُسْتَجَابَ لَهُ فَلْيُطَيِّبْ كَسْبَهُ وَ لِيُخْرِجْ مِنْ مَظَالِمِ النَّاسِ»^۳ هر کس بخواهد دعایش مستجاب شود، باید کسب خود را حلال کند و حق مردم را بپردازد».

مرحوم آیت الله العظمی اراکی رحمته الله می‌فرمود: «روزی فردی، دل کسی را شکست. از قضا همین فرد مشکلی داشت. به کربلا رفت تا با توسل به علمدار کربلا، مشککش را برطرف کند. شب در خواب علمدار کربلا

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۲، ص ۴۸۷: «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: كَانَ أَبِي عليه السلام إِذَا حَزَنَهُ أَقْرَبُ جَمَعَ النِّسَاءَ وَ الصِّبْيَانَ ثُمَّ دَعَا وَ أَقْنُوا».

۲. محمد باقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۹۰، ص ۳۵۷: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آَلِهِ وَسَلَّمَ دُعَاءُ أَطْفَالِ أُمَّتِي مُسْتَجَابٌ مَا لَمْ يُقَارِفُوا الذُّنُوبَ».

۳. همان؛ ص ۳۲۱: «عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عليه السلام قَالَ: إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يُسْتَجَابَ لَهُ فَلْيُطَيِّبْ كَسْبَهُ وَ لِيُخْرِجْ مِنْ مَظَالِمِ النَّاسِ وَ إِنَّ اللَّهَ لَا يُرْفَعُ إِلَيْهِ دُعَاءُ عَبْدٍ وَ فِي بَطْنِهِ حَرَامٌ أَوْ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ».

به او فرمود: برای چه به اینجا آمدی؟ گفت: همه پزشکان مرا نا امید کردند. آمدم به شما متوسل شوم. حضرت به او فرمود: اگر صبح بیایی حرم، مکافات می‌کنم! آن فرد تعجب کرد. علت را پرسید، حضرت فرمود: دلی را شکستی. اول آن دلشکسته را راضی کن، بعد من شفایت می‌دهم.^۱

۴. طلب دعای خیر از دیگران

به هیچ انسانی نباید به دیده تحقیر نگریست و او را کوچک شمرد. چه بسیار انسان‌هایی که اگرچه به ظاهر مقام و جایگاه خاصی ندارند، اما دعایشان مستجاب می‌شود. امیرالمؤمنین علیه السلام فرموده است: «به دعای هیچ کس به چشم حقارت نگاه نکنید».^۲
هیچ کافر را به خواری منگرید که مسلمان مردنش باشد امید^۳

۵. خیرات برای درگذشتگان

پسر مرحوم حاج شیخ عباس قمی رحمته الله صاحب *مفاتیح الجنان* می‌گفت: پدرم از دنیا رفت، ما می‌خواستیم برایش خیرات بدهیم؛ اما دستمان تنگ بود و چیزی نداشتیم که خیرات کنیم. شب‌های جمعه در صحن امیرالمؤمنین علیه السلام کنار قبر پدرمان، آب سرد و گوارا به دست زائران می‌دادیم. یک شب جمعه نرفتیم. شب پدرم را در خواب دیدم، به من فرمود: علی، تشنه‌ام! من خواستم بروم آب بیاورم، فرمود: از آن آبی که شب‌های جمعه کنار قبرم می‌دادی، می‌خواهم.

۱. ر.ک: رضا استادی؛ *آئینه صدق و صفا*. (شرح حال آیت الله العظمی حاج شیخ محمدعلی اراکی)

۲. محمد باقر مجلسی؛ *بحار الأنوار*؛ ج ۹۰، ص ۲۹۴: «لَا تَسْخَرُوا دَعْوَةَ أَحَدٍ فَإِنَّهُ يُسْتَجَابُ لِلْيَهُودِيِّ فِيكُمْ وَلَا يُسْتَجَابُ لَهُ فِي نَفْسِهِ».

۳. جلال‌الدین محمد مولوی بلخی؛ *مثنوی معنوی*، دفتر شش، بیت ۲۴۵۱.

اهمیت دعای خیر در حق آدمی تا آنجاست که حاج شیخ عباس قمی رحمته فرموده بود: «اگر غذایی یا استخوانی را مقابل سگ می‌اندازید، به نیت ما بیاندازید. ما آنقدر محتاجیم، این هم به ما می‌رسد».

قیامت، عرصه ظهور ماهیت انسان‌ها

عرصه قیامت، عرصه بروز و ظهور واقعیت‌های وجودی انسان‌هاست. در روز قیامت است که مشخص می‌شود چه کسی فقیر و چه کسی غنی است. امیر مؤمنان علیه السلام فرموده است: «الْفَقْرُ وَالْغِنَى بَعْدَ الْعَرْضِ عَلَى اللَّهِ^۱؛ توانگری و بی‌نوایی، پس از عرضه مردم به درگاه خداوند معلوم می‌شود». انسان هوشمند، کسی است که در این دنیا، بار آخرت خویش را ببندد. برطرف کردن نیاز نیازمندان و دعای خیر آنان، رفع مشکلات مردم و حتی خیرات در میان مردم، موجب استجاب دعا و تهیه توشه‌ای برای آخرت است. چنانکه در روایت آمده است: «ارْحَمُوا مَنْ فِي الْأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ^۲؛ به آنها که در زمین هستند، رحم کند تا آنان که در آسمان هستند، به تو رحم کنند».

۱. محمد بن علی کراجکی؛ کنز الفوائد؛ ج ۲، ص ۱۹۴: «وَرُوِيَ أَنَّ الْمَاءَ صُبَّ عَلَى صَخْرَةٍ فَوُجِدَ عَلَيْهَا مَكْتُوبًا إِنَّمَا يَبِينُ الْفَقْرُ وَالْغِنَى بَعْدَ الْعَرْضِ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ». محمد بن حسین الشریف الرضی؛ نهج البلاغه؛ تصحیح صبحی صالح؛ حکمت ۴۵۲، ص ۵۵۵.

۲. میرزا حسین نوری؛ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل؛ ج ۱۲، ص ۳۸۵؛ ابن ابی جمهور؛ عوالم اللئالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیة؛ ج ۱، ص ۳۶۱: «وَقَالَ عليه السلام الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ ارْحَمُوا مَنْ فِي الْأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ».